

GONDOS MÁRIA MAGDOLNA

„Skizofrén ápolat és költő verse a magányról”

Alternatív bevezető Zudor János *Romániából jöttem* című kötetéhez

I. En passant

Két gyalog vesztegel egymás mellett. Világos az e5-ön, a sötét gyalog pedig az örökös alapvonalon elfoglalt helyéről mellé szökken f5-re. Azt mondja, *eu sunt Zudor, inovatorul, Zudor vagyok, a feltaláló, kaphatok néhány banit, hogy meg-igyak egy kávécskát?* A világos gyalog talán zavartan mosolyogna, ha lenne hozzá arberendezése, de ezeknek a figuráknak nincs, így hát tennie kell, amit megkövetel a játszma, a feltaláló mögé lép f6-ra, a feltaláló pedig huss, eltűnik. Mintha ott se lett volna.

Ez az en passant. Az egyetlen lépés a sakkban, amikor a gyalog nem átlósan üti le a másik figurát, hanem úgy, hogy az ott áll mellette. (Olyan, hogy szemtől szembe, gyalogoknál nincs is.) Ez az egyetlen lépés, amikor nem a helyére, hanem mögé lép. A lépést gyakorta nem ismeri a nagyközönség. A többség nem ismeri. Vagy nem ismeri el. A sötét gyalognak szabadságában áll kettőt lépni, de ha a világos gyalog a közelébe ér, ez a szabadság visszavonódik. Míg az első Zudor-kötet, a *Pügmalion monológja* sakkversei alapján nem bizonyítható, hogy a szerző akkor ismerte-e ezt a lépést, a második kötet, a *Romániából jöttem*, már birtokolja ennek logikáját. Ismeri a gyalog elvtársak játszmáit, akik olyan helyről ütnek le, ahová nem léptél. Nincs is a második kötetben sakkvers. Muszáj közelebb kerülni az arcokhoz, a személyes dimenzióhoz. Fantáziaínséges idők jönnek.

II. Anekdoték

Valahol nem Európában sokáig nem ismerték a koldulást, nem volt hagyománya. A legszegényebektől követ, szappant, vadvirágcsokrot, talán rajzot is lehetett kapni a saj-

GONDOS MÁRIA MAGDOLNA (1989, Csíkszereda) irodalomtörténész, költő, kritikus, a Fiatalfiúk Szövetségének irodavezetője. Egyetemi tanulmányait a kolozsvári BBTE-n, az irodalomtudományi doktori képzés 1945 utáni magyar irodalom programját Budapesten, az ELTE-n végezte.

nálatos pénzünkért. Valahol itt viszont volt idő, amikor verset lehetett kapni, például kibontott cigarettadobozra írva, és ez beleivódott a lokális emlékezetkultúrába, a Zudor-legendáriumba, amit humoros anekdotok és kedves anekdoták mellett kegyetlen, súlyos elhallgatások is alkotnak. Annak az elhallgatása, hogy a társadalom és kultúra intézményei (intézményen felelős és felelőtlen pozíciókban dolgozó embereket értek, magamat is) cserben hagynak alkotókat. Attól kezdve, hogy például nem válaszolva a levelükre semmibe veszik őket, addig, hogy magukra maradnak és nyomorognak. Egy Zudorhoz hasonlóan József Attila-rajongó költő, a

hajléktalan emberek *Fedél Nélkül* címet viselő lapjának szerzője, aki a *Bánom is én* című verseskötetet írta, pontos kifejezést talált az ilyen történetekre: „botlottam igazi elesést”.

Eközben pedig Íjgyártó István kulturális és tudománydiplomáciáért felelős államtitkár 2018. április 19-én a MISZJE (Magyar Irodalmi Szerzői Jogvédő és Jogkezelő Egyesület) által szervezett nyilvános beszélgetésen arra panaszkodott, hogy a külhoni magyar kulturális intézetek rendezvényeire csak a környék hajléktalanjai járnak az ingyen pezsgőért és pogácsáért. Ez tehát a perspektíva: a hajléktalan emberek megesszik a kultúrának fenntartott pogácsát. A pogácsa pedig fenn van tartva az ún. kultúrának. Tessék csak fogsztani!

Akkor, ott, a közönségben ülve, hallgatva a hallgatást, olyan kérdések jöttek, melyeket zudorinak titulálhatnánk: Akarok-e Kádárral beszélni? Akarok-e az Ūristennel beszélni? Akarok-e betelefonálni a Kívánságkosárba, hogy Orbánnal akarok beszélni? Vagyok-e olyan neandervölgyi, civilizálatlan őslény, olyan infantilis, hogy tudatni akarjam a mindenkori hatalommal, *Romániából jöttem?*

Ha a kötet előszavából indulunk ki, amit Szócs Géza jegyezt, ott az a központi kérdés, hogy kit vagy mit hozott létre Románia. A diktatúrának ez a személyiségre irányuló katasztrófálisan romboló hatása a kérdés. Milyen „váza alakúvá torzított törpe szörnyek”-et, milyen „koponyafásli-záson átesett gyermekek”-et hozott létre a romániai diktatúra?

Ha viszont magából a kötetből indulunk ki, akkor a központi kérdés valami egészen más. Nem az, hogy mivé tetek, hanem hogy milyen perspektíva kínálkozik ezek után. Hogy találkozzunk-e a templomtéren, ahol „homlokunkra lesz írva majd / a bélyeg a billog rajtunk villog: ROMÁNIÁBÓL JÖTTEM!” Látható, hogy ez nem egy dühös, kiábrándult perspektíva, nem olyan panasz, mely kimerül a történelem rosszállásában, szó sincs arról, amit az előszó állít, hogy „magával, magában fogja hordozni Romániát.” A billogot kívülről sütik ránk és nincs előírás a vele való azonosulásra vagy az interiorizálására.

A vége mégis illúziótlan: csak főpróba van, mindig csak főpróba, és nincs is előadás. Ez pontos megfogalmazása egyrészt a spektakulum társadalmának, mely a villogó látzatokat, az elhamarkodott sztereotípiákat és a rövidlejárátú szerepeket részesíti előnyben. Ez pontos megfogalmazása másrészt az emancipatorikus modernség felismerésének: az egyén és a társadalom, az ország szabadsága folyamatos főpróbákön keresztül képzelhető el, készülni lehet rá, tartani felé. Találkozhatnánk a téren.

Ugyanakkor ez a zárlat megítélésem szerint nem magyarázható a rendszerváltás hurráoptimizmusával. Részint filológiai érvek szólnak emellett, hiszen az 1990-ben megjelent kötet szövegei jórészt a nyolcvanas években keletkeztek, részint pedig a kötet kordiagnosztikai megfigyeléseiből következtethetünk erőteljes kortársiasságára a nyolcvanas évekkel. Társa saját korának, közel van hozzá, aminek esztétikai és politikai hozadékai is vannak azon túl, ami könnyen belátható: távlat és távolság hiányában a részletek, a töredékek látszanak, hátra kell lépni az átfogó látványért, az összefüggésekért.

III. Románia, The Waste Land

Hátráljunk ki Nagyváradból, Romániából, mondjuk Magyarorszáig. Hátráljunk ki a diktatúrából, mondjuk 1990-ig. Fogjunk egy kötetet a kezünkben, ami azt mondja magáról, hogy *Romániából jöttem*. Legyünk

görcsök nélküli olvasói, figyeljük, mit kínál! A Zudor-versek egyik vonzereje, hogy dinamikus gondolkodásra, aktív figyelésre készítenek. Még egy olyan levegőtlen, sötét és fojtogató korszakról szólva is, mint a '80-as évek, az esztétikai heteronómia jelenlétét igazolják. Triviális, sőt aljas értelmezés, hogy diktatúrában a párt vezeti a művész kezét, vagy úgy, hogy neki ír, vagy úgy, hogy ellene. Ha a művésznak sikerül saját szubjektumát esztétikai módon problematikusá tenni, széttördelni és játszani vele, a nyelvre bízni, a románra, a magyarra, a versnyelvre, akkor attól nem válik szabaddá, de kiutat találhat. Nem nyílegyenesen, hisz ilyen rémségből és iszonyból csak kerülőutakon, viccek, halogató kitérők, elakadások által, a tehetetlenségen repetitív technikával felülkerekedve lehet kijutni. Szípkázó humorral, amit szinte komoran csodálunk.

A versek másik vonzereje, hogy bátorítanak a spekulatív olvasásra, felkurblizzák a fantáziát, cikázásra készítenek. Referálni egy Zudor-versről ezért hálátlan helyzet. Úgy lenne igazságos, ha az asszociációk, üresjáratok, a megérvelhetetlen villanások is helyt kaphatnának. Ezek közül a spekulatív, közvetetten bizonyítható összefüggések közül az egyik lehetőség az összeolvasás T. S. Eliot *The Waste Land / Átokföldje* című művével. Hiszen szintén tele van utalásokkal, idézetekkel, parafrázisokkal, vendégszövegekkel és például Egyed Péter visszaemlékezéséből tudható, milyen fontos szerepet játszott a harmadik Forrás-nemzedék számára Eliot. A különbség viszont az, hogy míg Eliot egy kiadott mellékletben lenyomozhatóvá tette az utalásokat, számított arra, hogy olvasói felismerjék őket, Zudor János egészen másképp viszonyul saját verseihez. Ha megkérdezik, hogy egy sora mit jelent, megismétli a sort. Ily módon az utalások a kulturális emlékezet próbakövei is, kipróbálják, van-e olyan kulturális emlékezetünk, mely eléggé egynemű ahhoz, hogy a miénknek nevezzük, és így igazolja a kulturális és értelmező közösség rejtett eltéréseit, legyen szó akár nemzedéki, akár lokális közösségről.

Végül pedig van egy olyan hasonlóság, amit az hív elő, hogy ha Románia neve és az *Átokföldje* cím egymás mellé kerül. Ebben a helyzetben az utóbbi elkezd értelmező jelzőként működni és kevés rosszmájúsággal megáldva nehéz ellenállni ennek a működésnek. A Zudor-versek képalkotása sokféle-

képpen támasztja alá, hogy elátkozottnak érzékeljük a világukat. *Tömegsír épphogy elkaparva*, „Dulitleféle műpapa”, „lánctalpas hintaló” és az anya, aki „gyöngéd kezekkel / – ne a nővér tegye meg – / lepattintotta gyermeke szárnyait” – hogyan másképp képzelhetnénk el egy elátkozott helyet. A kötet képeiben tehát nem az egzotikus és partikuláris rettenet dominál, nem a koponyafásli testnyomorgatása, hanem a közvetlen, belső, a személyes környezettel összefonódó agresszió és idegenség. A permanens háború az élet minden területén a legvédtelenebb és legkiszolgáltatottabb gyerekekig. Lánctalpas hintaló. A lepattintott szárnyakat olvasva Borbély Szilárd *A Testhez* című kötetének borítóját láthatjuk magunk előtt, rajta Joel-Peter Witkin *Woman Once a Bird* című fotográfiáját. Lánctalpas hintaló. Szokni kell még, pedig minden korszakban és minden kultúrában külön jelentősége van annak, hogy hány éves kortól és hogyan tanítanak túrni. Románia e tekintetben sajátos kiképzést jelent, még ha a szovjet minta és a kelet-közép-európai országok posztszocialista berendezkedésének számos hasonlósága nem is teszi összehasonlíthatatlanul egyedivé. A túlélőknek pedig büntudatuk van, a leszármazottakon teher. A diktatúra bürokratikus nyelve találkozik a gyereknyelvvél.

Hát ezért nehéz a *Romániából jöttem* című Zudor-kötetről referálni, a gazdagsága miatt, ezért lehet csak bevezetőt írnom hozzá, sőt a bevezetőt is csak újra- és újraírni. Ezért nincs olyan, hogy kiállok és csak adok,

adok elő, mint Esterházy Péter *A szavak csodálatos életéből*. Esetleg csak annyit, ami abból az előadásból kimaradt. „Nincsen kitüntetett beszédmód, nincsen katedra. Ha én egy katedrán állok, amely tehát ebben a nincsenben van, Ernst Herbeck skizofrén ápolts és költő verse a magányról jut eszembe.

A magány az hasonló ahogy egy gyűlés és akkor, ha egy úr beszédet tart. Ami legyen érdekes, Hogy leküzdje a magányt. Köszönöm!”